

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У СИСТЕМІ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

**THE PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL
CONSCIOUSNESS OF THE FUTURE PSYCHOLOGISTS IN THE
SYSTEM OF POSTGRADUATE EDUCATION**

Я.Катюк

Зміст статті є актуальним, виствітлює важливу і недостатньо досліджену проблему психологічної науки і практики. Тут, зокрема, проведено аналіз змісту поняття „професійна самосвідомість”, розкрито специфіку і психологічні проблеми розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів, визначено її умови розвитку у системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: *самосвідомість, професійна самосвідомість, професіоналізм, професійна направленість.*

Становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти є однією з найважливіших умов забезпечення ефективного професійного самовдосконалення. Необхідність формування високого рівня професійної самосвідомості студентів-психологів обумовлена такими чинниками, як суспільна потреба у їх професіоналізмі та престижність професії в системі освіти.

Фундаментальною умовою розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти є усвідомлення ними необхідності змін, переосмислення свого внутрішнього світу та пошук нових можливостей, можливість здійснення самореалізації у

професійній діяльності через професійне самопізнання, саморозуміння, самоактуалізацію та саморегуляцію.

Прагнучи досягнути феномен професійної самосвідомості, сучасна психологічна наука передусім зосереджується на проблемі особистості професіонала. Сформована професійна самосвідомість є суттєвим чинником попередження особистісних і професійних криз та деформацій, пов'язаних із набуттям гідного статусу в ієрархії професійної спільноти.

Слід зазначити, що окремі аспекти професійної самосвідомості особистості вже були предметом дослідження науковців, при цьому проблема становлення і розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти вивчалась не у повному обсязі.

В останні роки спостерігається зміщення дослідницького інтересу від розробки та описання нормативних моделей особистості та діяльності фахівця до вивчення професійної свідомості та самосвідомості суб'єкта діяльності (М.Й.Боришевський, О.І.Бондарчук, М.Ю.Варбан, І.В.Вачков, Н.Ю.Волянчук, А.А.Деркач, Е.А.Клімов, В.М.Козієв, А.К.Маркова, Л.М.Мітіна, О.В.Москаленко, Н.І.Пов'якель та ін.).

Спеціальні дослідження ролі самосвідомості в сфері професійної праці проводились такими психологами, як Ю.М.Кулюткін, Г.С.Сухобська, В.Д.Шадриков та ін. Але сам термін „професійна самосвідомість” з'явився порівняно нещодавно.

Загалом, психологічний словник визначає самосвідомість як усвідомлене відношення людини до свої потреб і здібностей, мотивами поведінки, думками, що виражаються в емоційно-смісловій оцінці свої можливостей, які виступають основою дій і вчинків.

А.К.Маркова трактує професійну самосвідомість як „комплекс уявлень людини про себе як професіонала, це цілісний образ себе як професіонала, система відношень і установок до себе як до професіонала”.

С.В.Васьковська визначає професійну самосвідомість як особливий феномен людської психіки, що обумовлює саморегуляцію своїх дій особистістю в професійній сфері на основі пізнання професійних вимог, своїх професійних можливостей та емоційного відношення до себе як до суб'єкта професійної діяльності.

Б.Д.Паригін вважає професійну самосвідомість різновидом самосвідомості. Вона характеризується через усвідомлення своєї належності до професійної групи. В.М.Козієв вважає, що професійна самосвідомість є інстанцією, в якій впливає оцінка наявних досягнень, планування напрямку саморозвитку. П.О.Шавір характеризує професійну самосвідомість через вибірккову діяльність самосвідомості, яка зумовлює завдання професійного самовизначення.

Професійна самосвідомість пов'язана, насамперед, із самовизначенням особистості. Особистість, визначена в професійному плані, є індивідом, який усвідомлює свої життєві цілі, що поєднані з самореалізацією в професійній сфері, професійні наміри; свої особистісні, фізичні якості; свої можливості, таланти; висунуті професійною діяльністю вимоги.

У контексті даного дослідження *професійна самосвідомість* - це складне особистісне утворення, що формується під впливом професійного середовища й активної участі суб'єкта в професійній діяльності, тобто усвідомлене ставлення людини до своїх професійних потреб, мотивів, здібностей і поведінки.

Аналіз наукових підходів до визначення проблеми професійної самосвідомості майбутніх психологів дозволив дійти висновків, що професійна самосвідомість майбутнього психолога – це інтегральне особистісне утворення, що виявляється в усвідомленні своєї приналежності до професійної спільноти психологів; знанні, оцінюванні й переживанні своєї відповідності професійним еталонам даної спільноти, дотримання кодексу психолога; в усвідомленні необхідності професійного самопізнання,

позитивному ставленні до себе як до майбутнього професіонала, прагненні до власного особистісного та професійного самовдосконалення.

На практиці розвиток професійної самосвідомості відбувається шляхом розгортання когнітивного, емоційного, мотиваційно-ціннісного, операційного компонентів:

1) когнітивний компонент (Я-самопізнання) – сукупність психологічних знань, необхідних для конструктивної професійної взаємодії;

2) емоційний компонент (Я-саморозуміння) – позитивне ставлення до себе як до майбутнього професіонала;

3) мотиваційно-ціннісний компонент (Я-самоактуалізація) – прагнення до самовдосконалення, підвищення власного особистісного та професійного зростання;

4) операційний компонент (Я-поведінка) – сукупність умінь і навичок, що забезпечують успіх професійної діяльності, подолання стереотипів на шляху негативного самосприйняття та сприйняття інших людей; рефлексія та емпатія; позитивні міжособистісні стосунки; саморегуляція поведінки.

У процесі дослідження особливостей розвитку професійної самосвідомості студентів-психологів можуть використовуватись такі методики:

- когнітивний компонент – методика «Хто я?» М. Куна-Т.Мак-Партланда, модифікований варіант методики Г.В. Ложкіна «Який я керівник?»;

- емоційно-оцінний компонент – методика дослідження самооцінки особистості (В.А.Семиченко), методика дослідження глобального самоставлення (В.В.Столін);

- мотиваційно-ціннісний – опитувальник Е. Шостром САТ, методика дослідження мотиваційних референтів;

- операційний компонент – методика рефлексивності А.В. Карпова, методика дослідження рівня суб'єктивного контролю (Дж.Роттер).

Між тим, зі зростанням професіоналізму професійна самосвідомість може змінюватись. Вона розширюється за рахунок включення нових ознак

професії, що висуває нові вимоги до людини – професіонала; змінюються самі критерії оцінювання себе як професіонала. Розширення професійної самосвідомості виражається у збільшенні кількості ознак професійної діяльності, які відображаються у свідомості спеціаліста, у подоланні стереотипів уявлення себе як професіонала, в цілісному баченні себе в контексті усієї професійної діяльності.

Результати пілотажного дослідження дозволяють констатувати часто низький рівень розвитку професійної самосвідомості у майбутніх психологів, що, зокрема, виявляється в утрудненнях щодо самопізнання і самоактуалізації, педагогічної і психологічної саморегуляції. На думку дослідників, наслідком цього можуть бути: утворення комплексу „загрози авторитету”; емоційні засоби самовираження, зловживання мовними штампами; передчасне „емоційне вигорання”; прагматичні установки; акцентуація на проміжних цілях; втручання в життя інших людей через «всезнайство»; нав’язлива ідея надавати «професійні» поради; перенесення професійної позиції в буденне життя; зростаючий рівень тривожності, що веде до консерватизму, несприймання нових думок.

На нашу думку, ці проблеми можна розв’язати у процесі навчання у системі післядипломної педагогічної освіти. Це вимагає перенесення акценту з передачі знань, умінь і навичок на створення умов для особистісного зростання. Важливими умовами при цьому є підготовка викладачів системи післядипломної педагогічної освіти до використання особистісно-орієнтованого підходу у навчанні майбутніх психологів, налаштування студентської групи на позитивне самоствавлення у педагогічному процесі, розвитку рефлексивної культури, фасилітативного супроводу навчального процесу.

Проаналізувавши сучасний стан системи післядипломної освіти, ми дійшли висновку, що однією з найважливіших умов розвитку професійної самосвідомості постає фасилітація як недирективне управління розвитком

самоорганізованої особистості студента-психолога. Вважаємо за доцільне розглянути даний підхід детальніше. Один із послідовників даного підходу, П.В.Лушин, в межах екопсихології зазначає, що сучасний освітній простір, побудований на принципах демократизації та гуманізації, пов'язаний зі створенням атмосфери толерантного ставлення до дійсності: з визнанням неоднозначності й невизначеності умов для творчого розвитку особистості; зміною ставлення до студента як до цілісної особистості, яка містить в собі поведінкові й раціональні і разом з тим емоційні й спонтанні реакції; з переходом від формальних до змістовних критеріїв оцінки досягнень. П.В.Лушин пропонує використовувати фасилітацію як одну з форм психолого-педагогічного супроводу системи післядипломної освіти, де студент, так само як і педагог, є саморегулюючою особистістю, і тому результат педагогічної і навчальної діяльності залежить від них продуктивності спільної взаємодії.

Отже, важливою психологічною умовою становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів у системі післядипломної освіти є процес самоусвідомлення шляхом самопізнання, саморозуміння, самоактуалізації, саморегуляції. Цей процес супроводжується конструктивним подоланням труднощів, що виникають під час опанування професії психолога.

Однією з психолого-педагогічних умов організації навчання виступає постать викладача у системі післядипломної освіти. Тому перспективним вважається дослідження проблеми удосконалення компетентності викладача щодо особистісно-орієнтованого навчання студентів-психологів відповідно до сучасних національних і європейських вимог.

Содержание статьи является актуальным, освещает важную и недостаточно исследованную проблему психологической науки и практики. Здесь произведен анализ содержания понятия «профессиональное

самосознание», раскрыта специфика и психологические проблемы развития профессионального самосознания будущих психологов, определены условия ее развития в системе последиplomного педагогического образования.

Ключевые слова: самосознание, профессиональное самосознание, профессионализм, профессиональная направленность.

The content is actual, enlightens important and not fully investigated psychological problem, in accordance with the contemporary level of psychological science.

In the article, in particular, the analysis of the concept's content "professional self-confidence" is held, the specifics and psychological problems of the development of the professional self-confidence of the heads of vocational institutions are exposed, the conditions of the development of future psychologists in the system of postgraduate education.

Key words: self-confidens, professional words self-confidens, professionalism, professional orientation.

ЛІТЕРАТУРА

1. Катюк Я.Л. Як оцінити свою поведінку? Професійна самосвідомість як регулятор поведінки й діяльності професіонала / Журнал „Профтехосвіта” // Я.Л.Катюк - № 1(25), січень. – 2011. – С. 22-26.

2. Лушин П.В. Формирование нового образовательного пространства: из опыта инновационной работы // Наука і освіта. - № 6-7, 2004. – 3с.

3. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность» (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). – К.: Миллениум, 2004. – 521 с.

4. Соціально-психологічні чинники мотивації професійного вдосконалення особистості керівних кадрів освіти: Науково-методичний посібник / Боришевський М.Й., Семиченко В.А., Бондарчук О.І. та ін. – К.: Логос, 2005. – 128 с.

5. Сингаївська І.В. Стимулювання особистісного розвитку керівників освітніх організацій // Соціальна психологія. - № 3 (23). – 2007. – С. 126.

6. Технології роботи організаційних психологів: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / За наук. ред. Л.М.Карамушки. – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.